

SZEMERE PÁL KIADATLAN KRITIKAI MŰVE
KÖLCSEY ELLEN ÉS BERZSENYI MELLETT (1817)*

Szemere Pál alakja az utókor szemében nem ébresztett különösen nagy érdeklődést. Saját korában tisztelet vette körül. Tisztelői között volt Petőfi is, akinek tehetségét Szemere az elsők között ismerte el, s költeményeivel az elsők között foglalkozott behatóbban¹. Csak néhány tanulmány jelent meg Szemeréről, amelyek több-kevesebb megértéssel szólnak egyéniségéről és életművéről, de igazi, összefoglaló munka nincs róla és munkásságáról².

Jelen soroknak nem is az a feladatuk, hogy Szemere jelentőségével foglalkozzanak, csak munkásságának Berzsenyi verseivel és azok Kölcsey-féle kritikájával kapcsolatos jelentőségéről lesz szó³.

* Szemere kéziratának pontos címe: Tudósítás. A Tudományos Gyűjtemény dolgozó társainak egyesületéhez. Kölcsey könyvvizsgálata felől Berzsenyi verseire. 1817 (67 fólió-lap).

A kézirat elején röviden tudósít Kölcsey kritikájának keletkezéséről. (1—2), majd sorba veszi Kölcsey nyolc gáncsát, de bejelenti, hogy nem Kölcsey sorrendjében fog ezekkel foglalkozni, hanem így: provincializmus, ifjúkori darabok, rege, rím, poetaepistolák, expressiók, gondolatok, érzelmek. Valóban így is kezd bele az Antikritikába, s először a provincializmusokkal foglalkozik röviden (3), azután a fiatalkori darabokkal (4. l.), de azután abbahagyja ezt a tervet, és áttér arra, hogy Kölcsey kijelentéseit mondatról mondatra boncolja. A poeta és versifikátorral kezd (4. l.), azután Kölcseynek a régi magyar irodalomra vonatkozó nézeteivel száll szembe (11. l.), s csak a 11. laptól kezdi ismét a Berzsenyire vonatkozó észrevételek cáfolatát. Először a Berzsenyire kedvező kijelentésekkel foglalkozik (egészen a 14. lapig), azután egyenként elemzi a Kölcsey dicsérte verseket (a 20. lapig), majd rátér Kölcsey kifogásainak cáfolatára, ami az Antikritika legnagyobb részét elfoglalja egészen 66. lapig, amikor Kölcsey indignatiojának elítélésével foglalja össze ellenvetéseit. Közben a regula és költői szabadság (20—22), Berzsenyi egyes kifejezései (22—26), ismét a provincializmusok (26—27), a fiatalkori versek (27—31), Berzsenyi „dagálya” (32), az ismétlődés (32—34), a Kölcsey által száműzött versek (32—36), Kölcsey újabb ellentmondásai (37—39), a Remete (39—43), gondolati szegénység (44), Berzsenyi „visszaemlékezései” (44—47), az „üres” darabok (47—53), a „laterna magica” (53—54), az új szók (55), a Bonyhai Grotta (55—60), Kölcsey állítása Berzsenyi költői ereje kimerültségéről (60—61), az epistolák védelme (61—64), végül Berzsenyi verselése (64—66) kerülnek sorra.

A kézirat kétségkívül teljes, mert a fóliók összefüggése mindenütt megvan. A lapok számozása is erre mutat (67 fólió).

¹ Petőfi Sándor: Szemere Pálhoz (1845 Szalk-Szentmárton).

² Legrészletesebben életével *Szvorényi József* foglalkozott: Szemerei Szemere Pál Munkái bevezetésében 1890. Esztétikai és kritikai munkásságára: *Kelemen Béla*: Szemere Pál. Egyetemes Philológiai Közlöny 1891. — *Máté Lajos*: Szemere Pál mint kritikus. Budapest 1894. — *Pécsi Ottmár*: Szemere Pál mint esztétikus és kritikus. Egri áll. réalisk. értesítője. 1910. *Jánky István*: Szemere Pál esztétikai és poétikai nézetei. Pécs, 1928. — *Császár Elemér*: A magyar irodalmi kritika története a szabadságharcig. Budapest, 1925. 103—115.

³ E kérdéssel röviden foglalkoztam már Berzsenyi Dániel c. művemben is 54—56. 1938.

Szemere akkor avatkozott bele ebbe a vitába, amikor már jelentős irodalmi hírnévnek örvendett. Tudva levő kritikusként szívós küzdelme az irodalmi pályáért, írói tehetségének kifejlesztéséért⁴. Gondos nevelésben részesült, nagy olvasottságú ifjú volt, amikor apja — aki nem nagy rokonszenvvel kísérte írói ambícióit — 100 forinttal elindította írói pályájára. 13 éves kora óta ír, versel, foglalkozik a költészet elméletével. 1804 óta Horvát Istvánnal és Vitkovics Mihállyal szoros írói szövetségben áll. 1807-ben nyilvánosan fellép Kazinczy mellett a híres Arkádiái-perben, s Észrevételek Arkádiáról c. munkája bizonyítja, hogy már ekkor nagyon olvasott, jól felkészült író. Megnyeri Kazinczy barátságát, aminek irodalomtörténeti jelentősége is nagy, mert Kazinczy egyik legfőbb és legtehetségesebb küzdőtársát nyerte meg benne, elsősorban a nyelvújításért folyó harcban, amelynek Szemere egyik igen jelentős alakja lett. Versei jelennek meg, szépirodalmi és tudományos folyóiratok indításának érdekében buzgólkodik. 1809-től szövődik barátsága Kölcseyvel, amely szintén egész életre szól, akár a Kazinczyé. Állandóan tanul, képezi magát, kora egyik legműveltebb magyar esztétikusává fejlődik, akinek véleményére sokat adnak kortársai. Költői kísérletei: Vida Lászlóhoz írt epistolája (1809), Szonettjei (1810) feltűnést keltenek, s a kor jelentős ízlésirányait tükrözik. Gúnyirata Czinke Ferenc Új Holmijával kapcsolatban, amelyet Berzsenyinek is bemutatott⁵, a későbbi, Mondolatra írt Feleletnek nem méltatlan elődje. Az Antimondolat, amelyben legnagyobb része Szemerének van, mint kitűnő polemikus író jellemzi⁶. Mint nemes, szépre sugalmazó, ösztönző barát és a haladás harcosa mutatkozik meg Kazinczyra és Kölcseyre való hatásában is⁷.

Ilyen körülmények között érkezik el 1817, az a nevezetes esztendő, amely Szemere nevét emlékezetessé teszi Berzsenyi vonatkozásában is. Még 1816 nyarán éri Szemerét Trattner Ján. Tamás könyvkiadó megkeresése, aki őt egy kéthavonként megjelenő folyóírás tervének készítésére kéri fel. Majd a folyóirat szerkesztője mellett revizor-társ lesz⁸.

Része van tehát a *Tud. Gyűjt.* megindításában, majd pedig felvirágoztatásában, szerkesztésében. Hüen tudósítja Kazinczyt a folyóirat körül történekről: így számol be Kölcsey készülődéséről, majd kritikái „könyvvizsgálatainak elkészültéről s az ekörül folyó vitákról”⁹. De semmi nyoma sincs annak, hogy ő maga is aktívan beavatkozott volna a Kölcsey-féle Berzsenyi-kritikával kapcsolatos munkába. Pedig, igenis, részt vett ebben, sőt igen jelentős módon, de kritikái műve, Kölcsey ellen írt Tudósítása vagy ellenbírálata sohasem jelent meg¹⁰.

⁴ Részletesebben *Szvorényi*: id. m. 6 k.

⁵ Berzsenyinek Pesten létekor, 1810-ben (I. id. m. 29.).

⁶ Az „Előszó”-n és a „major levelé”-n kívül a Felelet nagy részét Szemere írta, igaz, hogy együtt dolgoztak rajta, tehát Kölcsey az egészben is résztvett, de mint munkatárs. A tervet is Szemere készítette. *Szauer József*: Kölcsey Ferenc 38—40.

⁷ Lásd Kazinczy és Kölcsey nyilatkozatait *Szvorényi* id. m. 22., 23., 30., 31., 34., 42. Továbbá Kölcsey és Szemere levelezését (Kölcsey Minden Munkáinak 9. kötetében, 190—480. I. és *Szvorényi* kiadásában: Szemere Pál munkái III. k. 174—296. Uo. Kazinczyhoz írt levelei is: 5—174).

⁸ A részletekre I. *Szvorényi* id. m. 23.

⁹ Ez a levél hiányzik a *Szvorényi* által kiadottak között. — L. Kaz. Lev. XV. k. 144.

¹⁰ Sem Kazinczynak nem említi (*Szvorényi* kiad. 159.), sem Kölcseynek nem ír róla (I. id. kiad. 205), sem ezidőben írt leveleiben, sem később.

Az, hogy Berzsényi mellett és éppen Kölcsey bírálatát cáfolva szólalt fel, nem véletlen dolog. Berzsényinek nagy tisztelője volt, s elragadtatással nyilatkozott róla már 1810-ben, Kazinczyhoz írt levelében, amikor Berzsényi verseit első ízben olvasta¹¹.

„Mely érzés, mely nyelv, mely ízlettel választott tárgyak! Az egész, mely culturát lehellő műv az! Mely pálya az, melyet Berzsényi fut!... Belső manierja mely különféle, s mely szerencsével dolgozva mindegyik! Szentimentalizmusa nincsen talán oly forró, mint Daykáé... de nem is oly homályos, mint Kölcseynké. Ódái pedig! Bizony Virág első lyricusunk, de ha bír-e azzal a nyelvvel, amellyel Berzsényi?” Ismeretes sok fáradozása is Berzsényi Verseinek kiadásával kapcsolatban¹².

Tehát nem véletlen, hogy Berzsényinek védelmére kelt. De hogy éppen ő volt hivatva erre, és éppen Kölcseyvel szemben, az is érthető. Elsősorban nagy műveltségénél fogva¹³. Kazinczyhoz írt levelei is tanúskodnak erről a nagy műveltségről, amelynek forrásai a kor legnagyobb esztétikusai Herder, a Schlegelek, Schiller elsősorban, de azután Krug, Eberhard, Sulzer, Engel, Bouterweck s az úgynevezett népszerű német filozófusok és esztétikusok, akiknek műveire gyakran hivatkozik.

De nemcsak műveltségénél fogva volt erre a szerepre hivatott, hanem különös kritikai egyénisége miatt is. Ideges alkata mellett, amely azután mindinkább betegesre válva végzetessé vált kritikusi munkájára is — rendkívüli érzékenység jellemezte, és képes volt sok oly mindent észrevenni, ami másnak a figyelmét elkerülte¹⁴. Sajátos neveltetése következtében, amely apja helytelen nevelési elveivel is összefüggött¹⁵, az önérzet hiányzott belőle; de annál inkább kifejlődött benne egyfajta „szent” esztétikai alázat és odaadás a más írók műveiben mutatkozó szépségek iránt. Kölcsey kritikai bátorsága és kritikájának bizonyos klasszikus jellege helyett Szemere inkább hajlott az elemzés, a jellemzés, ábrázolás, tükrözés romantikus jelenségei és tulajdonságai felé, amelyek német romantikus kortársainak kritikai hajlandóságaira is jellemzők (Schlegelék kritikái). Sajátos hajlama a különleges, az egyéni, a rejtélyes iránt¹⁶, arra bírta, hogy minden költő sajátos, különleges, egyéni vonásait kutassa; de szinte minden kis vagy kicsinynek, jelentéktelennek látszó dologban is kereste a lényegest, a végtelenül jelentőset, a mással össze nem mérhető, a különlegeset. Innen vannak hosszúra nyúlt verselemzése és verspárhuzamai is, amelyekben szintén majd ezt a sajátosságot fogja kutatni inkább kevesebb, mint több sikerrel, mert a sajátosságot, egyéni kereső hajlam sokszor nem párosul nála igazi lényeglátással¹⁷. „Grübleri” természetete a maga elé tűzött feladat megoldására végtelen türelemmel ruházta fel, amely még eltévelyedéseiben is megnyilatkozik¹⁸.

De hozzá kell tennünk mindezekhez a tulajdonságokhoz, amelyek-

¹¹ Kaz. Lev. VII. 401.

¹² L. Berzsényi Ismeretlen és kiadatlan levelei. *Dr. Merényi Oszkár* kiad. 1938: 19., 21., 22.

¹³ L. Kazinczyhoz írt leveleit, id. kiad. 1—174.

¹⁴ L. A Dalverseny elemzéseiben számos megfigyelését. Id. m. (*Szvorényi* kiad.) II. 1—155.

¹⁵ *Szvorényi*: id. m. 10.

¹⁶ Uo. 53.

¹⁷ L. a Dalverseny igen sok részletét, id. *Szvorényi* kiad. II. 1—156.

¹⁸ *Szvorényi*: id. m. 52.

hez még visszatérünk a Tudósítás jellemzése alkalmával, az igazgyszeretetet, amelynek fényes megnyilatkozása Berzsenyi verseinek védelme is. Hiszen legjobb barátjának, Kölcseynek a bírálatával szállt szembe¹⁹! S mégsem késlekedett a Tudósítással, mert kritikára izgatták igazgyszeretetét Kölcsey kritikájának bizonyos fogyatékoságai. Jelentkeznek ugyan e Tudósításban is már Szemere kritikájának bizonyos hiányosságai is, de nem oly mértékben, mint későbbi műveiben, s ez is ennek a Tudósításnak a jelentősége.

Mikor Kölcsey megírja Berzsenyi elleni bírálatát, mint ezt a kiadatlan Tudósítás tanúsítja, a Tudományos Gyűjtemény dolgozó társai Szemerét bízzák meg Kölcsey kritikájának elbírálásával²⁰. Úgy látszik Szemere véleménye későn érkezett, ami az író rest dolgozómódja — és más elfoglaltsága — miatt nem csoda, ezért nem vették ezt a véleményt figyelembe, s Szemere maga is „eső után köpönyegnek” nevezi művét²¹. Pedig nagy kár, hogy ez az írás nem jelent meg — bár megjelentetését maga a szerző is megtiltja —, mert Berzsenyi lelkére kedvezően hatott volna mind a nyilvános védelem, mind az, hogy ez az írás éppen Kazinczy közvetlen környezetéből indult ki, ami a költőnek Kazinczy iránti — részben hypochondrikus — gyanúját is enyhítette volna. De általános kritikátörténeti szempontból is kár e védelem meg nem jelentetése, mert ez az írás több tekintetben a kor magas kritikai színvonalához tartozik. Berzsenyi igazságosabb megítéltetése szempontjából pedig jelentős mű.

Irodalomtörténetünk eddig — Waldapfel József néhány, lényegét érintő megjegyzésén kívül²² — nem foglalkozott Szemere Tudósításával. Feledésbe ment az idők folyamán és Szemere művét e sorok írója a Szemere Tár legkülönbözőbb pótköteteiben elszórt darabokból állíthatta csak össze, de szerencsére hiánytalanul²³. A későbbiekben a Tudósítást Berzsenyi Védelmének fogjuk nevezni, értelemszerűen, a semmitmondó Tudósítás helyett.

A Védelem elsősorban azért nevezetes, mert rávilágít a Kölcsey-bírálat keletkezésére is a Tudományos Gyűjtemény szempontjából²⁴. Kitűnik bevezetéséből, hogy Berzsenyi első ellenzéke Virág személye körül keletkezik. Virág kifogásolja Berzsenyi nyelvében a mitológia túlságát, holott az ő versei is tele vannak sokszor egész jelentéktelen mitológiai vonatkozásokkal. Szemere rámutatott arra, hogy Virág és Kulcsár István buzdítására az ifjabb írók a nyelvpurizmusért szálltak síkra. Ennek a nyelvpurista elvnek is része volt Berzsenyi megtámadtatásában, mert Kölcsey is csatlakozott a mitológiaellenes érvekhez, és ő volt az, aki legtöbb kifogást tette Berzsenyi költészete ellen. „Míg én megfenekelve maradtam hitemben, imádásomban Berzsenyi versei iránt: azalatt Kölcsey újabb és újabb gáncsokat említgetett ellenök”²⁵. Így történt,

¹⁹ L. Kölcsey életrajzi töredékei uo. 53., amelyek bizonyítják, mennyit jelentett Kölcseynek Szemere barátsága.

²⁰ L. Tudósítás 1.

²¹ Uo. 2.

²² Irodalomtörténet 1936. évf. Berzsenyi verseinek fogadtatása c. értekezésében utal rá.

²³ A kézirat Szemere ismert nagyon rossz írásával a Szemere Tár. III. pótkötetében van most, terjedelme 67 fólió lap.

²⁴ L. Tudósítás 1—2.

²⁵ Uo. 1.

hogy Berzsenyi verseinek vizsgálgatásával a Tudományos Gyűjtemény „dolgozó társainak egyesülése ötöt bízta meg” — mondja Szemere bevezetésében²⁶. Arról is tudósít, hogy a munkatársak „túlságosnak” ítélik Költsey bírálatát, s mivel nem voltak hajlandók azt teljes terjedelmében közölni, Költsey megváltik a Tudományos Gyűjtemény körétől. A soha nyilvánosságra nem jutott Védelem szakaszok szerint foglalkozik Költsey kritikai érveinek cáfolatával, és meglepő egyezéseket mutat Berzsenyi Antirecenziójának érvelésével, ami azt bizonyítja, hogy Szemere jobban megértette Berzsenyi költészetét, mint Költsey.

Elsősorban a Védelemnek az a része érdemel említést, amelyben Szemere Költsey kritikai ellentmondásaival foglalkozik, amivel mintegy kísérletet tesz a dialektikus kritikai módszerre²⁷. Az első ellentmondást abban látja, hogy Költsey állítása szerint: „Azon művek, amelyek szerint Berzsenyi poetai caractere rajzoltatott, a Matthisson és Horác egyesült studiumának szerencsés resultatumi.” Ezzel ellentétes az az állítás, hogy Berzsenyi legjobb darabjai között minden csupa tűz, csupa phantasia; hogy Berzsenyiből önmagából ömlik ki minden gondolat²⁸.

Ellentmondást lát abban is, hogy Költsey szerint Berzsenyinek legjobb darabjai között nincsen egy is, amely reflexiójának következése volna, s utóbb ismét azt állítja, hogy ezek studium resultatumi, tehát ennél fogva „mégis reflexiónak, és pedig hosszabban munkálkodó reflexiónak következményei kell, hogy legyenek”²⁹. További ellentmondás, hogy Berzsenyi „lánglelke bőségben és magasabb csapongásban ömledett ki”, és ugyanakkor minden kifejezésbeli bősége mellett is gondolatokban és érzésekben szegény — Költsey szerint³⁰.

Lényeges ellentmondást lát Szemere a dicséretnek és kifogások között, amelyeket sehogy sem tud közös nevezőre hozni, mert ezt Költsey is elmulasztotta. Így Berzsenyi gigász és törpe együtt, mert egyszer „esze és szíve helyén van, esze és szíve nagyok, derekasak, és mégis értelemtől és érzeménytől üres darabokat ír”. Mintha mondaná (Költsey), hogy (Berzsenyinek) derék paripája van, de ritkán ül rajta, s többször mutatja, hogy gyalog ballag, noha lovon készül, s mutatja nevetséges olvadással, mely szerint „hasonló a rossz komédiához, aki sírányozásával nevétségét, nevétségével sírányozást okoz”³¹.

Szemere szerint Berzsenyi rimes verseinek elítélésében is ellentmondások vannak. Költsey másutt elismeri, hogy a mértéktelen rimes versek között is vannak olyanok, hogy az olvasó sokszor elfelejti a mérték távollétét, s maga is megjegyzi, hogy a rossz rimeket nyelvünk rímszegénysége miatt a költő ki sem kerülheti, mégis Tinódihoz és Lukács paphoz hasonlítja Berzsenyi mérték nélküli rimes verseit³².

Ellentmondás, hogy amit Költsey Berzsenyinéél hibának vesz, a maga kedvenc íróinál figyelemre sem méltatja³³.

²⁶ Uo. 2.

²⁷ A Tudósítás végig Költsey állításainak cáfolata. Nem ért egyet Költsey egyetlen állításával sem vagy legfeljebb részben ért egyet vele.

²⁸ Tudósítás 13.

²⁹ Uo. 13.

³⁰ Uo. 43.

³¹ Uo. 40.

³² Uo. 66.

³³ Uo. 28, 37.

Ellentmondás, hogy Kölcsey a különböző tárgyakhoz különböző charakteristikus nyelvet kíván, ugyanakkor pedig, mikor Berzsenyi ezt cselekszi, haragszik, mert az ún. készületlen darabok a kellemet fenség-gel, a bájt erővel nem párosítják, s így ellentmondanak annak a charakteristikának, amelyet Kölcsey ad kritikája elején Berzsenyiről, s így „recensens rajzolatját egyoldalúnak, hiányosnak bizonyítanak be”³⁴.

Kölcsey azt kívánja, hogy Berzsenyi gyakorolja fejét, szemét és kezét, ugyanakkor elismeri, hogy remekműveket alkotott, amivel tehát a költő bebizonyította, hogy gyakorolta mindazt, ami remekmű létrejöttéhez szükséges³⁵.

Igen figyelemre méltók Szemerének azok a megjegyzései, amelyek Kölcsey bírálatának egyéb gyengeségeire vonatkoznak. Például helyteleníti Kölcseynek azt az axiómáját³⁶, hogy „a poeta vagy cselekedetet vagy érzést zeng”, s a cselekedet zengésekor oly érzelmeket fejt ki szíveinkből, melyeken ő maga felülemelte magát. „Akár cselekedetet, akár érzést zeng, a közönséges tárgy bizonyos idealitást nyer.” De ha a költő mindent idealizálni szokott, s Kölcsey kánonja szerint tartozik is, akkor az érzést zengő is „bizonyos Kölcsey által felhozott varázslat által” magasabb nézőpontra, s tárgyán, úgymint saját érzésén felülemelkedni köteles. Ez a megjegyzés Kölcsey műfaji megkülönböztetésének támadható voltára mutat rá.

Ugyancsak helyes Szemerének az a bírálata is, amely Goethe megítélésére vonatkozik³⁷. Kölcsey ugyanis Goethet és Shakespeare-t egy kalap alá fogja a „cselekedet” poétái fokozatán. Ezzel szemben Szemere helyesen mutat rá arra, hogy míg Shakespeare főalakjai a legcsekélyebb reminiscenciát sem tartalmazzák Shakespeare-re nézve, addig Goethe alakjai „ugyanazon magból nőttek föl”, mint Goethe, aki a tárgyakat saját magával identificálta, s „művei ugyan roppant subjektivitásra, roppant individualitásra mutatnak”, de oly „emberiességre s minden nemzetre kiterjedőleg” nem tűnnek ki, mint a Shakespearéi. Ugyanekkor megemlíti a bíráló Kölcsey különböző kritikáiban ugyanazon fogalomra vonatkozó ellentmondásokat és homályosságokat is, amivel előkészít benünket arra a jogos ítéletére, hogy Kölcsey nem mér egyforma mértékkel, s nincsenek nála, mint kezdő kritikusknál, bizonyos fontos fogalmakra vonatkozólag határozott vélemények³⁸. Így joggal kifogásolja, hogy Kölcsey ahelyett, hogy magyarázná a költői alkotásmód lényegét, misztifikálja kritikái fogalmait és „varázslatra” hivatkozik³⁹:

„Mystifikatiot hoz elő a recensensnél e szólás, hogy a költő nem másként, mint bizonyos varázslat által szebbít meg mindent; s annyival inkább, mert meggyöngítik, mit előbb a részben mondott, hogy a költő a tárgyon felülemelkedik, s ez bizonyos varázslat valami hókusz-pókusz gyanánt tűnik elő, kivált midőn az aristotelesi in pulchriust következőleg

³⁴ Uo. 37.

³⁵ Uo. 20.

³⁶ Uo. 4.

³⁷ Uo. 6.

³⁸ Uo. 6.

³⁹ Uo.

mint aenigmát feloldólag mutatja elő a recensens: Íme a titok! Íme a kánon!’

Helyeselni lehet — még az akkori hiányos ismeretek mellett is —, amikor Szemere szembeszáll Kölcsey ítéletével a régibb magyar költészetre vonatkozólag⁴⁰, és nemcsak elvi igazságtalanságot és történetietlen felfogást vet szemére. Helyteleníti, hogy Kölcsey a poeta és versificator megkülönböztetése alapján tör pálcát a magyar költészet múltja fölé, valamennyi régi költőt a versificatorok közé sorolván. Ehhez járul, mint homályos kritikai kritérium a „költés való szellemének” bizonytalan kategóriája is⁴¹. Joggal kifogásolja Szemere ezzel kapcsolatban Kölcsey kritikai módszerét is.⁴²

„Ő állít és újólá állít, anélkül, hogy egyet vagy mást bebizonyítana, s úgy látszik, szándéka nem az, hogy tudjunk, hanem hogy higgyünk.”

A régi magyar irodalomra vonatkozó ítéletére vonatkozólag figyelemzeti Kölcseyt arra, hogy ellentmondásba jut önmagával, amikor Csokonai bírálatában rámutatott arra, hogy⁴³ „literatúra kezdetében lehetetlen a legerősebbnek is oly messze menni, milyen messze ment volna, ha a literatúra virágzásában jelenhetett volna meg”. Alapjában helyesen jellemzi Kölcsey ezzel kapcsolatos ítéletének több alapvető hibáját:⁴⁴

„1. Recensens első költésünk történeteiről bírálva szól, s így a járatlan úton, az ismeretlen országban, nem csuda, ha igen kevés tárgyat fog föl, s ezt is nem eléggé világosan és igazán. Azonban alig van valami oly fontos, oly vigyázatot érdemlő tárgy, mint valamely serdülő nemzet poesise felől pszichológiai ítéletet mondani.

2. Nincs veszedelmesebb, nemzetiséget meggyilkolóbb, vagy legalább elbetegesítőbb, elszomorítóbb, mint nem a nemzet saját characteré, hanem idegen a literatúrai culmination álló költők characterének tulajdonságok szerint szólanı érdeme vagy fogyatkozása felől (a nemzet) poesisának. Kezdődő literatúra az idegenek literatúrájában jár, mint egy iskolába, de az iskolás gyermek az életbe kilépven, saját characterét megtarthatja, hahogy az életben a kritikuskok, mint preceptorok útját nem állják, s azt nem cselekszik, hogy a gyermeket önmagából serdülés helyett idegenné nem teszik. A recensensről el lehet mondani, hogy e részben oly vétkes, mint Kazinczy, idegen isteneket imádván, s innen van, hogy Csokonait nem méltányolta úgy, mint kellett volna, s a magyar költés históriáját teljességgel nem fogta föl.

3. Faludi, Ányos és a magyar irodalom több jeles költője említve sincs Kölcsey bírálatában, ami azt mutatja, hogy Kölcsey általánosan ismert és méltánylott költőket is kihagyott a magyar irodalom általános helyzetét érintő bírálatából.”

Ezek után szinte profétikusan — romantikus ihletettséggel — kiált fel a Védelem írója:⁴⁵ „Lesz idő, s bár itt volna mentül hamarább, s bár most volna jelen, mikor a kritikus azt iparkodnék több és több példák-

⁴⁰ Uo. 7.

⁴¹ Uo. 9.

⁴² Uo. 7.

⁴³ Uo. 10.

⁴⁴ Uo. 10.

⁴⁵ Uo. 11.

ban előmutatni, egyik és másik költőnkben és verselőnkben, mi a nemzeti, mi a magyar; s ezen előmutatás egy óvó eszköz volna arra, hogy poesisünk saját magából és elkorcsosulás nélkül fejlődhesse ki. Nekünk Kazinczy gyámsága alól minél hamarabb emancipálnunk kellene magunkat, s egészen más szempontból venni fel költésünket, mint a Tövisék és virágok.”

De éppen ezeknek a Töviseknek és virágoknak a szellemét találja Szemere Kölcsey bírálatában is.

Nem lehet feladatunk ez eszmékben gazdag Védelem teljes ismeretése, a következőkben csupán azokat a részeket tárgyaljuk, amelyek általában jellemzők a Védelem szellemére, s így tárgyunkkal kapcsolatban vannak⁴⁶.

Mindjárt a kiinduláskor helyesen bírálja Szemere Kölcseynek ún. általános Berzsenyi-characteristikáját, amelyet Kölcsey az Emmi c. vers első négy sorára alapít. Találón mutat rá arra, hogy erre a négy sorra általános characteristikát építeni nem lehet:⁴⁷

„Hiszen ez kevés oldalról, s tehát csonkán, tehát nem raphaeli egész felfogással tünteti elő Berzsenyi poetai characterét, mert Berzsenyi felől legfeljebb három tulajdonságot említ; 1. Szívbeli érzelmi bőséget, 2. ezek ömledezését, 3. magasabb csapongását. A recensens nem azt keresi, hol van azon szívláng, érzelmi bőség, s azoknak magasabb csapongásaik, hanem ehelyett isteni functiohoz, divinatiohoz fog, szíveket és veséket vizsgál, s azt magyarázza, miként munkálkodik Berzsenyinek lelke a költés pillanatában.”

Itt tehát Szemere Berzsenyi méltatását nem tartja elég alaposnak, mélyrehatótnak. Azt is joggal hiányolja, hogy Kölcsey a például felhozott versekben, amelyeket Berzsenyi művei között a legjobbnak tart, elmulasztja kimutatni, hogy azok Horác és Matthisson egyesült studiumának resultátumai — mint ahogy bírálatában állítja⁴⁸, ezért a következőkben egyenként végigveszi Berzsenyinek Kölcsey által említett „legjobb” verseit, hogy Matthisson és Horác nyomait lássa bennük — de ezeket kénytelen teljesen eredeti alkotásoknak értékelni. A Melisszához c. versben némi Gessner-hangulatot érez. A közelítő télben éppen a Kölcsey által hiányolt költői reflexió mélységét emeli ki; ez a költemény élő cáfolata Kölcsey bírálatának⁴⁹. Először is a költő a tárgytól vesz lelkesedést, mert az ősz hangulata indítja meg. Mély érzései reflexióra bírják, s így pillantja meg az időt, amint minden műve körül lebeg. Ez még mélyebb reflexió kifejezésére indítja stb. Idegen mintának a lényegre vonatkozólag nyomát sem látja sem a Nagy Pálhoz, sem a Magyarokhoz, sem a Prónayhoz, sem az Életphilosophia c. versben⁵⁰, amelyeknek a gondolatmenetét lejegyzí, hogy így is bizonyítsa Kölcsey azon állításának alaptalanságát, hogy „Berzsenyi legjobb versei Horác és Matthisson együttes studiumának resultátumai”.

Ugyanígy cáfolja Szemere Kölcsey azon állítását is, hogy Berzsenyi „dagályos, feleslegvaló s értelemtől üres expressiókba” téved el, s „ezen

⁴⁶ Uo. a 10.-től.

⁴⁷ Uo. 12.

⁴⁸ Uo. 13.

⁴⁹ Uo. 15.

⁵⁰ Uo. 17. kk.

tevédeés onnan veszi eredetét, mert a költőnek gyakorolnia kell fejét, szemét és kezét, időt kell várnia, míg a maga mesterségének sanctuáriumába léphet, annak titkaival megismerkedhetik, s a költőnek ismernie kell a regulát még inkább, mint más akárkinek⁵¹. Ez ellentmondásban van Kölcseynek azzal a megállapításával, hogy Berzsenyi képes volt poetai karakterét raphaeli lélekkel kifejezni, s a regula sem lehetett ismeretlen előtte, ha költészete Horác és Matthisson együttes studiumának eredménye⁵². Ha phantasiája — Kölcsey állítása szerint — ideális képekkel foglalkozik, s „fiatal vidám lelke a görögökhöz repdes vissza”, ha phantasiája a legsebesebb lángok közt is szelíd, akkor kell, hogy kellőképpen gyakorolta, éspedig szerencsésen gyakorolta fejét, szemét és kezét⁵³.

Szembeszáll Kölcsey bírálatának azzal a részével is, hogy Berzsenyinnél a könnyűség hamar szül gondatlanságot, a nagy erő durvaságot, a fenség dagályt. Szemere szerint ilyen regula nincs, amely meggátolná, hogy az bekövetkezzék, de „efféle születés sem történhetik soha”⁵⁴.

„A nagy erő gondolatban és szóban mindig ugyanaz marad, s ha szül valamit, akkor az a valami egyéb, mint durvaság, s a fenség gondolatban és szóban mindig ugyanaz marad, s ha szül valamit, az a valami egyéb, mint dagály. Annyi azonban igaz, hogy némely poétácska a gondatlanságot könnyűségnek, a durvaságot nagy erőnek, a dagályt fenségnek veszi. De éppen úgy történhetik a criticussal is, hogy a könnyűséget gondatlanságul, a fenséget dagályul rója meg, különösen, ha úgy, mint Kölcsey, egyetlen egyet sem bizonyít be okok által, hogy dagályos vagy feleslegvaló vagy értelemről üres volna.”

Ellentmondásban van Kölcsey nagy regulakultusza ugyanannak a Kölcseynek Csokonai-recenziójában nyilvánított véleményével, amely szerint a nagyobb zsenik — mint tehát pl. az annak tartott Berzsenyi is —, ha nem találnak regulát, „önerejekkel futják a még ismeretlen pályát, és a sötétben is tudhatnak világot terjeszteni”⁵⁵.

Még nagyobb hiba Kölcsey bírálatában — s Szemerének ebben is igaza van —, hogy a Berzsenyi által használt s általa megrótt expressiókat lexiconszerűen sorolja fel, s összefüggéseikből kiszakítva bírálja, ami nagyon helytelen kritikai eljárás⁵⁶. Ezt hozza fel később szinte szórul szóra Berzsenyi is érvül Antirecensiojában. Ezért Szemere egyenként veszi sorba ezeket a kifogásolt kifejezéseket és mindegyiknek a maga helyén való speciális szerepét és jelentőségét vizsgálva, megállapítja értelmüket és nagyrészt jogos használatukat is⁵⁷. Így a dythyrambok lángkörét az ének magas hullámainak fogja fel, a ragyogó dagályt tarka pórázon nyögni: ugyanúgy magyarázza, mint Berzsenyi, ami azt bizonyítja, hogy itt nem a költő önkényes magyarázatáról van szó. A „tündér ambróziát hinteni” kifejezést finoman illeszti bele a Chloe álomszerű hangulatába, amelyben a költő „valami isteni szépet” akart festeni. „Az egész óda tündérszenárium.” A „Hamvvedrek mohait bíborral festeni”

⁵¹ Uo. 20.

⁵² Uo. 21.

⁵³ Uo. 20.

⁵⁴ Uo. 21.

⁵⁵ Uo. 21.

⁵⁶ Uo. 22.

⁵⁷ Uo. 22. kk.

kifejezéssel kapcsolatban rámutat arra, hogy Kölcsey hasonló kifejezésektől el van ragadtatva a Berzsenyi bírálata más helyein, s így következetlen bírálataiban. Ezt a kifejezést egyébként Szemere nem magyarázza közelebbről úgy, mint Berzsenyi fogja tenni. A „pólya örömébe mártani” kifejezésre azt mondja, hogy a szavakat nem „lexicograph cirkalommal” kell mérni, hanem bele kell helyezni a költemény hangulatába. Finoman értékeli a „gőztorlaszok alpesi” kifejezést, amelyhez Csokonai képét („a kenyér sík óceánja”) és Schiller „Thatenberdjét” hasonlítja :

„A gőztorlatok igenis hegyek módján jelennek meg, s mint a tenger hullámai mondatnak hegyeknek, úgy mondathatnak a gőztorlatok is hegyeknek. A gőztorlatok Alpesi érzékibb, poetaibb, megrázóbb”⁵⁸.

Felismeri azt is, amit később Berzsenyi oly élesen bírál, hogy Kölcsey felületesen olvasta az Életphilosophia egyik sorát („gigászi örök vár chaosza”), s így Kölcsey bírálata ebben a vonatkozásban alaptalan. Szépen magyarázza az ének nektáros érzését is :

„A poesis nem a földhöz ragadt, hanem a földtől ég felé emelkedő lélekből ömlik elő. A poesis egyik ilyen része az ének, mely érzésből áll, földi és mennyei érzésből egyaránt, s éppen a vegyítés van kimondva az istenek itala, a nektár által, mely hevít ugyan, de nem gerezd vagy törköly, vagy égett bor módjára”⁵⁹.

Itt teszi Szemere azt a finom megjegyzést is, hogy a „kritikusnak az ítélet alá vett költő világára nézve tanult topographusnak szükség lenne”, s kapcsolatba hozza a Bonyhai grotta fenti kifejezését a Melancholiában mondottakkal, amivel Berzsenyi verse összefüggésben van⁶⁰.

A „Libáni Tempével” kapcsolatban rámutat arra, hogy a Kölcsey által bálványozott Dayka is használ hasonló kifejezést. Az „alak Sonett” kifejezést nem elemzi.

Végül így foglalja össze ellenvetéseit Kölcseynek Berzsenyi kifejezéseire vonatkozó bírálataival kapcsolatban :⁶¹

Kölcsey nem képes megérteni Berzsenyi stílusának egyéni sajátosságait, „nem képes behelyezkedni a költő világába, pedig Berzsenyi climájában a nyelv élőfája csupa lángolás, csupa ifjúi erő jellemvonásait mutatja”. Rámutat Herderre, mint jó példára, aki egyként fel tudta fogni „mind az atticus, mind az asiaticus stil szépségeit” világirodalmi kritikájában. „A magyar criticusnak nem neheztelni, hanem örvendeni kellene, hogy a keleti fajnak van költője, ki keleti pompában képes megszólalni.”

A Kölcsey által kifogásolt provincializmusokkal⁶² kapcsolatban megjegyzi, hogy ezekkel Berzsenyi nem ünnepi, hanem ún. hétköznapi dalaiiban él, s különben is, a provincializmusnak nem keveset köszönhet a magyar irodalmi nyelv már csak a Himfy megjelenése óta is.

Berzsenyi provincializmusai nem gyakoriak, Kölcsey kifogása túlzott.

Különösen igazságtalannak tartja Szemere, s ebben egyet kell értenünk vele, hogy Kölcsey szeretné az összes ún. fiatalkori darabokat a költővel kihagyni, holott ez az ítékezés semmiképpen sem állja meg

⁵⁸ Uo. 24.

⁵⁹ Uo. 25.

⁶⁰ Uo. 26.

⁶¹ Uo. 26.

⁶² Uo. 26.

a helyét⁶³. Ilyen módon Kis János, Csokonai, Himfy és Dayka nagyon sok versét kellene elhagyni, amiről pedig Kölcsey említést sem tesz. Egy sincs ezek között a versek között, mely a fenti költők hasonló tárgyú verseivel nem állna egy sorban⁶⁴:

„Való, hogy ezen darabokban kevésbé uralkodik a mindenkit elragadó kellem és fenség, mindenkit elragadó báj és erő, de hol a regula, mely ezeket mindég pretendálhatná? S nem a legszűkebb körbe szorítaná-e ez a költőt? Mert hiszen az érzelmek majd nagyobbak, majd kisebbek, majd mélyebbek, majd ismét felületesebbek, s éppen többoldalúsága az érzelmeknek teszi a költőt, hogy ő a gyengéd érzést éppen oly gyengéden tudja előadni, mint amilyen erővel az erőt.”

Azt sem érti Szemere — joggal —, hogy miért kell a költőnek csupán „méltósággal lépnie a maradék tribunálja elébe”⁶⁵. Minden, bármely parányi darab eléggé méltóságos, „ha költése lélek ábrázata”. Ilyen gyengébb darabjai bőven vannak Daykának is, akit Kölcsey mindig magasztalólag említ. Sőt ezek a gyenge Dayka-versek már a jelenkorba sem illenek többé, s annál kevésbé „a művészet örök honába”. Ez bizonyítja Kölcsey elfogultságát. Amit még tetéz az, hogy Berzsenyinél kifogásolja a többször előforduló szavakat, „de az imádott Daykánál nem”. Egész sor példát hoz fel Szemere a Daykánál unos-untalan előforduló ismétlésekre. Miért szabad ez Daykának, s miért nem Berzsenyinek?⁶⁶

Jelentős Dayka és Berzsenyi párhuzama közben Szemerének az a megjegyzése is, hogy Daykánál a mitológia csak nyelvmitológia („Sprachmitologie”), Berzsenyinél pedig „plasztikus istenek” szerepelnek⁶⁷. A dagályra is egész csomó példát hoz fel Szemere Daykánál, amelyek valóban dagályos kifejezéseknek nevezhetők. Akkor miért dicsőíti Kölcsey Daykát? Miért elfogult dicséretében is, miként kifogásaiban elfogultnak bizonyult⁶⁸?

Szemere Berzsenyit inkább Kisfaludy Sándorhoz méri, mint — Kölcsey szája íze szerint — Daykához. Szerinte — s ez az egyik legjobb megjegyzése — Kölcseynek Berzsenyivel kapcsolatban úgy kellett volna nyilatkoznia, mint Himfy elbírálásakor⁶⁹: „Berzsenyinél némely (s kivált a rímes) versekre nézve a költés nem mesterség, ő lángol és terem némelykor bámulatraméltóképpen, némelykor nem bámulatraméltóképpen, mindegy, de ő terem.” Ennek a bizonyítására Szemere felhossa Berzsenyi két hasonló tárgyú versét, amelyeket a Múzsához írt (egy rímes és egy rímtelen verset)⁷⁰. Nagy pontossággal és végtelen türelemmel veti össze a két vers tartalmát és gondolatmenetét. Míg többi verselemzéseiben csak tartalmakat ad (sokszor hevenyészve), itt az a törekvése, hogy rámutasson az összehasonlított verseknek lírai cselekményére is, ami azonban a szinte betű szerinti összevetés miatt nem valósulhatott meg⁷¹.

⁶³ Uo. 27.

⁶⁴ Uo. 28.

⁶⁵ Uo. 28.

⁶⁶ Uo. 28.

⁶⁷ Uo. 30.

⁶⁸ Uo. 28.

⁶⁹ Uo. 31.

⁷⁰ Uo. 31. kk.

⁷¹ Uo. 33.

A két költeményre vonatkozó ítéletét a következőkben foglalja össze⁷²:

„Az itt elmondottakból minden láthatja, hogy midőn az ódában kellelem és fenség, a báj és az erő uralkodnak : itt csak kellelem és báj ragadnak meg bennünket : de ezek tagadhatatlanul és minden bizonynal. Varius et idem Berzsenyi caractere, s ez nem kis érdem; csak hogy izlelnünk kell, s éppen a báj és kellelem fellelhetése végett adá Plátó a tanácsot : Áldozat a Gráciáknak !”

Már láttuk, hogy a Kölcsey által könyvszámra elhagyandó versekre nézve Szemere véleménye az, hogy felveszik a versenyt Dayka és Kis hasonló tárgyú verseivel, tehát elhagyásuk igazságtalan lenne⁷³. Ugyanez a véleménye az első könyvből számüzetésre ítélt négy darabra is⁷⁴. Az Egy szilaj lánykához címűre vonatkozólag megjegyzi, hogy a vers egy rögtönzött kifakadás, egy sebes, de szelid fölkiáltás s ösztönzés az örömrre. Parányi a tárgy, s hasonlóan adja ezt a költő. „A költés itt sem vala mesterség (művészet), azonban a teremtést e daltól sem lehet megtagadni.” Hasonlóan kél Az Örömhöz c. vers védelmére is, amely nem hasonlítható ugyan Schiller fenséges ódájához (An die Freude), hanem röviden, de tartalmazza, s „közeljárva a népi szójárashoz” (édes örömet) szólítja meg megszemélyesített tárgyát. Megjegyzi azt is, hogy ez egyike a legnehezebb témáknak, és Virág két ugyanolyan tárgyú versét is idézi minden megjegyzés nélkül, emlékezetből, de nyilván összehasonlításul, ami Berzsenyi javára dőlhet el. A többi kettőnek jogosultságát Berzsenyi verseskönyvében való szereplésre lírai cselekményük közlésével bizonyítja, ami — szerinte — bizonyosság a versek költői tartalma mellett.

És itt tapint Szemere Kölcsey bírálatának egyik alapvető hiányosságára. Kölcsey Berzsenyinek az általa fiatalokúaknak és készületleneknek nevezett verseinél tisztán külső formájuk után ítél⁷⁵, ami egyoldalú álláspont. Szemere szerint Kölcsey egyszerűen elképzelt egy Berzsenyi-féle költői arcot az Emmi c. vers első versszakára támaszkodva, s nem is akar hallani arról, hogy annak az arcnak vannak más vonásai is, s így jogosultak a költőnek azok a versei is, amelyek a kellemet és bájt nem exaltált kifejezéssel adták, hanem szelid és könnyű fantáziával. Így a recensens által adott jellemzés egyoldalú, hiányos⁷⁶.

Ugyancsak élesen bírálja Szemere Kölcseynek a Remetére vonatkozó kifogásait⁷⁷, abból kiindulva, hogy igaz : szokatlan és új asklepiadesi mértékben írt regé. De Kölcseynek gondolkozni kellett volna arról, hogy „egy költőt, kinek görög mértékű versei csalhatatlanul a legszebbek közé tartoznak azok közt, melyeket magyar költő énekelt — nem bírt-e egy vagy más ok e szokatlanságra⁷⁸ ? Mint ahogy Berzsenyi Antirecensiojában részletesen indokolja is a mérték megválasztását. Abban is igaza van Szemerének, hogy a Kölcsey által említett horáci mérték a Poétikában ismeretlen⁷⁹. Tehát a „horáci ódát tibulli mértékre, tibulli elégiát horáci

⁷² Uo. 34.

⁷³ Uo. 36.

⁷⁴ Uo. 34. kk.

⁷⁵ Uo. 36.

⁷⁶ Uo. 37.

⁷⁷ Uo. 39.

⁷⁸ Uo. 39.

⁷⁹ Uo. 39.

mértékre venni” kifogásnak értelme nincs, mert tudománytalan. Van Horatiusnál például ódai mérték, amely nagyon kevésbé különbözik Tibull elégiáinak mértékétől.

Szemere durvának tartja Kölcsey hasonlatát, amikor Berzsenyi eljárását, Regnard verselőjéhez⁸⁰ hasonlítja, aki tragédiáival nevetést, komédiáival sírást okozott. Berzsenyi komoly tárgyú regéje mértéke alatt nevetést okozna? Ez nem felel meg a valóságnak⁸¹. Támadja Szemere — és joggal, amit különben később Berzsenyi is támad — Kölcseynek azt a felfogását is, hogy túlságosan nagy jelentőséget tulajdonít a formának a tartalom rovására⁸². A szokatlan versformák használata a tartalomhoz hasonlítva a világirodalom legnagyobb költőinél is előfordul⁸³. Így Schiller eposzi tárgyat ottava rimában készült írni, Goethe a maga Achilleszét hexameterekben tervezte, Csokonai Kleist Tavaszát rigmusokban fordította. Szemere rámutat — s figyelmet érdemel érvelése —, hogy Berzsenyi Remetéjének tárgya romantikus, s a költő ennek a romantikus tárgynak akart gravitást, méltóságot adni azáltal, hogy „görög mértékkel öltözteti fel”. Igen érdekes Szemere felfogása a romantikáról is⁸⁴:

„A romantikus világ mindenütt túlembéri, felülembéri, gigászi egész a caricaturáig, mint ahogyan Cervantes fejében egy egész új világgá alakul. Ezen romantikus világ technikája is inkább játékos, mint komoly.”

Szemere tehát — helyes irányban tapogatózva — érzi Berzsenyi költészetének bizonyos romantikus vonását is, s azt a kapcsolatot, amely Berzsenyinéél a romantikus tartalom és klasszikus forma között van, eredeti módon magyarázza. Ha nem is nyújt lényeges magyarázatot, de bizonyos mértékig megközelíti a helyes felfogást Berzsenyi költészetének egyik olyan vonásához, amely csak kb. egy évszázad múlva kezd megvilágosodni a legkiválóbb magyar esztétikusok előtt.

Különösen helyes, hogy kiemeli a rege lírai vonásait⁸⁵:

„Magának a történet hősenek szájába van adva az elbeszélés; s ez a történet hőse egy remete, aki a hosszas magabavonulás által fél poétává alakul át, a szerelem emléke s remetei élet által.”

Szemere joggal találja egyoldalúnak Kölcseynek azt a kifogását is, hogy Berzsenyi versmértékei egyhangúak. „Hiszen Berzsenyi a maga tárgyaira nézve igen sok és különféle technikai móddal élt”⁸⁶.

Megrója Szemere — és pedig joggal — Kölcseynek azt a kifogását is, hogy Berzsenyi verseinek egy része nem egyéb, mint más versekre való visszaemlékezés. Ez nem állja meg a helyét, de különben is, ha a költő saját életéről szól, ehhez joga van, mert „miről szólhat a poeta igazában, mint a saját élete felől”⁸⁷? Ugyanannak az egyéni életnek közös hangulata fúzi össze a költő verseit, s ez nem kifogásolható.

Ki kell emelnünk Szemerének azokat a megjegyzéseit is, amelyek azzal a Kölcsey-féle megjegyzéssel foglalkoznak, hogy Berzsenyi verseiben nagyon sokszor, szünet nélkül előfordulnak bizonyos kifejezések, ezek

⁸⁰ Uo. 40.

⁸¹ Uo. 40.

⁸² Uo. 41.

⁸³ Uo. 41.

⁸⁴ Uo. 42.

⁸⁵ Uo. 42.

⁸⁶ Uo. 43.

⁸⁷ Uo. 45.

ugyanazon ideákat és érzeményeket hozzák magukkal, s ez is bizonyítja Berzsényi költészetének, kifejező művészetének és gondolatvilágának szűk körét⁸⁸. Itt Szemere szinte szóról szóra anticipálja Berzsényi védekezését, hogy az efféle szóismétlések „a költőnél nem egyebek, mint úgynevezett szavajárásai, amelyek megfelelnek a poetai individualitás characterének”⁸⁹. Rámutat arra is, hogy Berzsényi mitológiai képei tényleg képek s ezek teszik lehetővé a Kölcsey által dicsért „visszaröpdösést” a hellének felé⁹⁰, ezt pedig Kölcsey érdemnek tudta be Berzsényinél. Figyelmeztet arra is, hogy ezek a költő szavajárásai és mitológiai vonatkozásai Berzsényinél a költő mondanivalóival a legszorosabb és legjellemzőbb összefüggésben vannak. Rámutat arra is, amit azután Berzsényi Antirecensiojában részletesen bizonyít, hogy ezek az ún. poetai kedvencek, ahogy Berzsényi nevezi azokat, egyáltalán nem jelentik a különböző versekben ugyanazt, hanem különböző jelentések hordozói⁹¹.

Nem ért egyet Szemere Kölcseynek azzal a bírálatával sem, amely Berzsényi bizonyos verseinek ürességére vonatkozik. Részletesen foglalkozik ezért az Ajánlással, a Török Sophiehoz, a Sonetthez és A Bonyhai Grotta c. versekkel is⁹².

Az Ajánlással kapcsolatban emlékeztet rá, hogy ez semmivel sem rosszabb, mint a Kölcseytől dicsőített Dayka és Kis Kazinczyhoz írt versei, és szokás szerint részletesen idézi a vers lírai cselekményét, ezzel is bizonyítva a vers tartalmasságát. „Aki ebben a versben a dicsőítés értelmét és érzelmét fel nem fogja, annak talán bármely magyarázat is haszontalan, sikertelen”⁹³. Szemere érdeme, hogy a vers egyes kifejezéseit az egészbe illesztve, a vers hangulatából fakadónak mutatja be. Különösen részletesen fejtegeti a vers „magas ideális” nyelvét. Szemere azt veti Kölcsey szemére, hogy nem képes beleélni magát Berzsényi verseinek hangulatába, ami pedig az igazságos kritikának egyik fő követelménye. Berzsényi a Kazinczyhoz és környezetéhez írt versekben egy boldog költői élet tündérvilágába képzele magát, s csak így fejthetjük meg a versek értelmét és szépségét⁹⁴. A Török Sophiehoz írt verset Dayka és Faludi hasonló tárgyú verseihez hasonlítva, mutatja be Szemere Berzsényi költői individualitását⁹⁵.

Mélyre hatol az az ellenvetése is, amely Kölcseynek azzal az ugyancsak Berzsényit bíráló kifejezésével foglalkozik, hogy a költő kifejezései csak látszanak valamit jelenteni, s ezeket olyan alakokhoz hasonlítja, amelyeket a laterna magica vet a falra, s ott mozogni látszanak, de valósággal ott nincsenek⁹⁶:

„De hát a művészet bármely productumai nem ilyenek tartoznak-e lenni? Nem mindörökké valószínűek, és soha nem valók?”

Végül A Sonetthez írt verset mellőzve, részletesen foglalkozik Sze-

⁸⁸ Uo. 45.

⁸⁹ Uo. 46.

⁹⁰ Uo. 46.

⁹¹ Uo. 47.

⁹² Uo. 48.

⁹³ Uo. 49.

⁹⁴ Uo. 50.

⁹⁵ Uo. 49.

⁹⁶ Uo. 53.

mere a Bonyhai Grotta elemzésével, és szintén anticipálva Berzsenyi védekezését, részletesen bebizonyítja a Grotta és a Melancholia különbségét, amiben egyik legjobb költői jellemzését nyújtja⁹⁷.

A Védelem utolsó részében Szemere az epistolát mint műfajt védi Kölcsey gáncsai ellen és bebizonyítja, hogy szó sem lehet arról, mintha az epistola korcs faja lenne a költészetnek⁹⁸. Joggal hivatkozik a levélforma védelmében Goethére (Werther) és Rousseura (Új Heloïse), s rámutat a műfaj fejlődési lehetőségeire a romantikus formában⁹⁹.

Végül kárhoztatja Kölcsey gúnyos hangját Berzsenyi rímeivel és hangsúlyos verseivel kapcsolatban. Ez alkalmat ad neki Kölcsey kritikai indignációjának jellemzésére, amellyel mondanivalóit Kölcsey kritikájára vonatkozólag összefoglalja¹⁰⁰.

* * *

Nem akarunk remekművet látni Szemere Tudósításában és nem akarjuk túlbecsülni jelentőségét. De ki kell emelnünk azt, hogy e korban senki sem ismerte fel Kölcsey kritikáinak bizonyos hibáit oly mértékben, mint ő, és senki sem értette és méltányolta akkor esztétikai szempontból oly találóan Berzsenyi verseit, mint Szemere.

Ő az, aki Kölcsey hibái közül felismerte Kölcsey bírálatának bizonyos felszínes oldalait (rég Magyar irodalom), és némely ítéletének indokolatlanságát, elhamarkodottságát több vonatkozásban, Berzsenyi költeményeivel kapcsolatban. Rámutat Kölcsey bírálatának ellentmondásaira és arra, hogy ekkor még nem egyforma mértékkel méri a különböző költőket, tehát elfogult velük szemben. Figyelmeztet Kölcsey kritikai indignációjára, arra a „bosszankodó nevetésre és nevető bosszankodásra”, amely — nem indokolható — alaphangulata ennek a Kölcsey-kritikának, s amely egyik meghatározó tényezője e kritika túlzásainak.

Szemere bírálja Kölcsey bizonyos elhamarkodott kijelentéseit a költők közötti különbségre, világirodalmi értékekre és a költői alkotás misztifikációjára vonatkozóan. Figyelmeztet arra, hogy Kölcsey magasztalása Berzsenyivel kapcsolatban egyoldalú, nem érinti Berzsenyi művészetének sokrétűségét. Rámutat arra, hogy jogtalanul tukmál rá Kölcsey idegen hatásokat Berzsenyi verseire. Védelmezi Berzsenyi romantikus stíljét, és kikel az ellen, hogy Kölcsey a szavakat összefüggésükből kiragadván bírálja. Védi Berzsenyi provincializmusait, s rámutat arra, hogy ezek csak kisebb verseiben fordulnak elő, s a versek megértését és hatását nem zavarják. Felismeri Berzsenyi költészetének „teremtő” jellegét, ami a költő sajátos eredetiségére és nagyságára utal. Ő használja először a korabeli költők rendszeres összehasonlításának sikeres módszerét igazságosabb és méltányosabb ítéletek hozatala érdekében. Bírálja Kölcsey kritikájának bizonyos formalisztikus jellegét. Többször sikeresen vesz védelmébe néhány Kölcsey által nem helyesen bírált Berzsenyi-verset. Felismeri költőnknek bizonyos romantikus vonásait. Megvédi Berzsenyit azzal a váddal szemben, hogy versei csupán visszaemlékezések lennének (Melancholia, Grotta). Finom megjegyzést tesz Berzsenyi nyelvének

⁹⁷ Uo. 55. kk.

⁹⁸ Uo. 61.

⁹⁹ Uo. 63.

¹⁰⁰ Uo. 65.

méltánylása érdekében. Védi Berzsenyi verseit az ellen a vád ellen, hogy üresek, tartalmatlanok.

Jellemző Szemere megértő álláspontjára, hogy azokat az érveket, amelyeket ő Védelmében felhoz, csaknem szóról szóra ismétli Berzsenyi is Recensiojában¹⁰¹ (különösen a nyelvi gáncsok és tartalmi ítéletek tekintetében). Pedig Berzsenyi nem is tudott Szemere művéről.

Szemere műve hevenyészett írás, de sok az értékes megjegyzés benne Berzsenyi műveivel kapcsolatban. Így ki kell emelnünk A Remete és a Bonyhai Grotta elemzését is, amely a legjobb részek közé tartozik. Hiba viszont, hogy éppen a gyors munka következtében másutt igen sok helyütt csak verstartalmakat ad, bár néhány helyen észreveszi a vers lírai cselekményét, s így gazdagítja Berzsenyi-ismereteinket. Kiemelendők verspárhuzamai és világirodalmi utalásai is.

Fontos az a megokolt ítélete, amely a különböző nemzetek fejlődésének egyenlőtlenségére utal, s ehhez szabja az ítélet mértékét és körülményeit. Itt viszi bele bírálataba az európai romantika elméletét a nemzetek gyermek-ifjú és különböző koráról, s ki kell emelni Herdernek a kisebb nemzetekkel kapcsolatos ítéleteire való hivatkozását a magyar irodalom igazságos megítélése érdekében is¹⁰².

Szemere művét nyers fogalmazványnak kell tekintenünk. Írásán is látszik, hogy szinte egyfolytában írta az egészet, jóformán megállás nélkül, amire céloz is egy helyen¹⁰³. Innen vannak a szinte vég nélküli ismétlések, amelyek a Tudósításra jellemzők. A kritikus szinte úgy szól, mint egy makacs rögeszme megszállottja, pedig valóban az igazságért küzd. Fárasztók és laposak néha Szemere sikerületlen verselemzése, amelyek nem egyebek, mint nyers tartalmi kivonatok¹⁰⁴. A vázlatyszerűség is hozzátartozik a munka nem kiérlelttségéhez. Ötletek villannak fel — mint például a nemzeti vonással, Herderrel kapcsolatban vagy a Dayka—Virág—Berzsenyi-párhuzamok nyomán — de ezek nem nyerne komoly megalapozást¹⁰⁵. Versjegyzékek Daykából, Virágból, Berzsenyiből szakítják félbe az előadást¹⁰⁶. Különösen fárasztó Kölcsey recenziójának örökös ismétlése — a cáfolandó mondatoké, észrevételeké —, amelyek szinte mániákusan térnek vissza. A kritikus alapos munkát akar végezni, és szinte nemcsak minden mondatot, hanem minden kifejezést és szót elemez, szétszed, nemcsak Kölcsey, hanem Berzsenyi vonatkozásában is.

Az a verselemző módszer, mely a Dalversenyben kibontakozik, itt még csak csírájában van meg¹⁰⁷. A tárgy megjelölésével, az érzelmek, gondolatok jellemzésével, azok megnyilatkozási formáinak elemzésével, a nyelv sajátosságainak olyan megjelölésével, hogy a vers belső történései hogyan nyerik külső megfelelőjüket a vers stílusában, s végül mennyire jellemző mindez az író, költő egyéniségére, sajátos költői felfogására és ennek kifejezésére — nem foglalkozik oly módszerrel, mint ezt később teszi. Sajátos lírai verselmélete: a fumus (a költő befeléfordulása), a

¹⁰¹ Uo. 1. későbbi egybevetésünket.

¹⁰² Uo. 10.

¹⁰³ Uo. 47. „Elfáradtam e fejtegetésekben...”

¹⁰⁴ Például 14. kk., 17. kk. stb.

¹⁰⁵ Tudósítás 19., 26., 28., 29.

¹⁰⁶ Uo. 30. kk.

¹⁰⁷ Uo. különösen a Bonyhai Grotta és a Remete elemzésében.

fulgor (a lírai láng fellobbanása) és a lux (a vers megformálásának a művészete) nem támasza még a verselemzésnek¹⁰³. De már sok minden megvan bennük, különösen A Remete és A Bonyhai Grotta elemzésében, ami emlékeztet a kritikus későbbi felfogására.

Különösen jellemző ebből a szempontból a Tudósítás, mint amelyben Szemere esztétikai elméletének és szemléletének csirái már kezdenek kibontakozni. Így a költészetnek, mint sajátos külön világnak (tündérvilág) értékelése, a költői alkotás „félöntudatlanságának” felfogása, a költő sajátos érzelmi, költői logikája (amelyet annyi szeretettel kutat Berzsenyinél), a költői nyelv sajátos, költőiségénél fogva különleges volta: már mind feltűnnek itt¹⁰⁹.

Jellemző a nyelv kiváló ismerőjére, akinek új szóalkotásaiban félreismerhetetlen a nyelvfantázia ihlető szerepe, hogy a kritika legsikerültebb részei közé tartoznak azok a megjegyzések, amelyekkel Szemere Berzsenyi költői nyelvét védi¹¹⁰.

Impresszionista hajlama itt is rendszertelenséget okoz. Tudósítását nem építi fel szilárd szerkezeti vázra¹¹¹, inkább ötleteivel és a kritikusi fantázia tevékenységével hat. A Tudósítás egy sokat olvasott és művelt, bár rendszertelen szellem tükré¹¹².

Érdemei mellett, természetesen a Tudósításnak sok a hibája is¹¹³.

Ahogy Kölcsey gyakran helytelenül általánosítja Berzsenyi egyes költői hibáit, úgy általánosítja Szemere is Kölcsey kritikusi hibáit, különösen az ellentmondásokkal kapcsolatban, ami abból származik, hogy nem tesz különbséget Kölcsey bírálatában a jó és rossz versekre való értelmezés tekintetében. Tehát abból, hogy valakinek ragyogó versei vannak, nem következik, hogy — különösen pályája kezdetén — nem lehettek gyenge művei is.

Nem ad Kölcsey helyett jobb műfaji meghatározást¹¹⁴, sem jobb magyarázatot Berzsenyi verseinek létrejötté tekintetében¹¹⁵.

Kölcsey ítéletét megérthetjük a régi magyar irodalommal kapcsolatban az akkori hiányos ismeretek mellett. Faludi és Ányos költészete nem sokat nyomhatott a latban Kölcsey mértékével mérve, pedig Szemere csak rájuk hivatkozik¹¹⁶.

A nemzeti character romantikus bűvárlatának kérdését Szemere csak felveti, nem tesz kísérletet megoldására. Később Kazinczy hatása alatt inkább az általános emberit vallotta eszményének¹¹⁷.

Berzsenyinek Horatiushoz és Matthissonhoz való viszonyát nem tisztázza¹¹⁸.

A fenség és dagály forrásának fejtegetése pszichológiailag mélyebb, mint a Kölcseyé, de tagadhatatlan, hogy fenséget előidéző és kifejező

¹⁰⁸ L. Jánky István: Szemere Pál esztétikai és poétikai nézetei, Pécs, 1928. 23.

¹⁰⁹ Uo. 24.

¹¹⁰ Tudósítás 22. kk.

¹¹¹ Uo. 2.

¹¹² Uo. 11.

¹¹³ Ezúttal csak a kifogásolt állításokat említjük.

¹¹⁴ Tudósítás 4.

¹¹⁵ Uo. 6.

¹¹⁶ Uo. 9.

¹¹⁷ Máté Lajos: Szemere Pál mint kritikus 13.

¹¹⁸ Tudósítás 4.

költői erő is lankadhat és kimerülhet, s ilyenkor nem képes a fenség kifejezésére.

Berzsenyinek Kölcsey által kifogásolt kifejezései nem védhetők mindig oly mértékben, mint ezt Szemere teszi¹¹⁹.

A fiatalkori darabok elhagyása tekintetében elvileg nem mindegy, hogy kiváló vagy közepes költőről van-e szó. Viszont igaz, hogy a fiatalkori versek jelentősége nem döntő egy költő elbírálása szempontjából¹²⁰.

Berzsenyi verseinek elemzése Szemerénél sokszor csak tartalmi elmondást foglal magában. Finom meglátások csak elszórt megjegyzéseiben találhatók.

Jogosult Kölcsey egyoldalú Berzsenyi-felfogására tett megjegyzése, de ő maga nem ad Kölcsey helyett sokoldalúbb arcképet Berzsenyiről.

A Remete védelmében nem elég szerencsések világirodalmi utalásai, mert azok csak tervekre vonatkoznak. Ezenfelül a tartalom és forma összhangja kétségtelen művészeti törvény. Ennek ellenkezőjét Szemerének a Remete esetében nem sikerül bebizonyítania. Mindenesetre érdekes a Remete esztétikai védelme schilleri gondolatelemek segítségül vételével (játékosság és komolyság elemeinek szintézise), de nem meggyőző¹²¹.

Ami Berzsenyi költészetének szűk körét és az egyhangúság vádját illeti, ma természetesen ezt a kérdést mélyebben látjuk, de kétségtelen, hogy vannak Berzsenyi költészetének ismétlődő motívumai, amelyekre Szemere nem tér ki.

A „Kazinczyánák” védelmében Szemere túlságba megy, hiszen Berzsenyi maga is elismeri e versek egy részének túl cifra stílusát és tartalmuk hibáit.

Kitűnő ellenben Kölcsey kritikai indignációjának jellemzése, amelyel egyúttal saját kritikai ideálját: az analitikus-szintétikus módon való bírálatot akarja megvalósítani¹²².

És végigvonul az egész Tudósításon Szemere eszményeinek hirdetése is: a nyelv, a költészet újjáteremtő erejébe vetett hit és az új, európaibb magyarság követelése¹²³.

Nem utolsó érdeme és jelentősége Szemere Tudósításának az az egyezés, amely a Tudósítás és Berzsenyi Antirecensiója között van. Az egyező vonások létrejötté a két szerzőtől teljesen függetlenül történt, mert egyik sem tudott a másik munkájáról, amikor művét írta¹²⁴.

Egyezik Kölcsey kritikája ellentmondásainak felvetése (különösen a dicséret és kárhoztatás kibékíthetetlen ellentéteiben), Kölcsey misztifikációjára vonatkozó felfogásuk, a Horáctól és Matthisontól való függés elleni tiltakozás, a poeta és versificator értelmezése, a fenség és dagály megvilágítása, a Grotta és a Melancholia magyarázata, az ódák és hangsúlyos versek különböző jogosultságának védelme, a Daykára és Kisre való hivatkozás Kölcsey elfogultsága tekintetében, a visszaemlékező versek védelme, a forma jelentőségének túlzása elleni tiltakozás (Remete).

Mindez persze Szemerénél nagyobb felkészültséggel és kritikai gya-

¹¹⁹ Uo. 22. kk.

¹²⁰ Uo. 26. kk.

¹²¹ Uo. 39. kk.

¹²² Jánky id. m. 715.

¹²³ Kelemen Béla: id. kiad. 56. kk.

¹²⁴ Antirecensio id. kiad. 56. kk.

korlattal található meg. Így a Tudósítás közlésével Szemere sok időtől s még több fájdalomtól kímélte volna meg költőnket.

Miért nem jelent meg a Tudósítás ?

Elsősorban, mint említettük, el is késett¹²⁵.

Azután Szemere féltékenysége, bátortalansága, érzékeny természete, mely került az olyan összeütközést, amely (Kölcseyvel való barátsága folytán) neki is fájdalmat okozott volna, szintén hozzájárult ahhoz, hogy ellenbírálását eltitkolja¹²⁶. Jobban szerette barátját, mint az igazságot. Az a körülmény, hogy Kazinczy helyeselte Kölcsey bírálatát, szintén ilyen irányban hathatott¹²⁷. Berzsenyi még 1817-ben beküldött Antirencensiójának egyes Szemerére sértő kitételei (Berzsenyi például Szemere szonettjeinek műzsáját Kazinczy csoportja iránti haragjában „szőke lotyónak” nevezi) szintén befolyásolhatták döntését¹²⁸.

Így ez a Tudósítás Berzsenyi szempontjából kárba veszett.

Pedig kritikánk fejlődésére is hatást tett volna Szemere Tudósítása. Polemizáló lendülete, sokágú felfogása, szemléletének romantikus vonatkozásai előbbre vitték volna bírálatunk ügyét. Persze, rá kellett volna szánnia magát Szemerének a Tudósítás olyan megformálására, amely szilárdabb szerkezeti vázzal, tartalmi összevonással, selejtezéssel, formai tökéletesítéssel a „bevégeztség és érettség színét” adta volna (hogy Kölcsey szavaival éljünk) ellenbírálatainak.

De elnémulásával önmagát is megfosztotta a hírnévnek attól az elemétől, amely az igazságért való bátor harcot és kiállást megilleti a kritika történetében. Berzsenyivel kapcsolatban nem elég bátor az igazság kimondására, amit később Petőfi esetében megtett, s ami dicsőséget szerzett a kor legnagyobb költőjének elismerő szavaiban¹²⁹ :

Ha ezt a hosszú pályát megfutandom,
S egy nemzet fogja ünnepelni lantom ;
Nem lesz előttem e taps kedvesebb,
Mint az volt, mellyel pályám kezdetén
Egymagad által üdvözlöttem :
És mint szívednek dobbanása volt,
Midőn szívemre először hajolt.

Szemere nem csupán a Védelemben foglalkozik Berzsenyi verseivel, tehát a Védelemben formált értékelése ezzel nem zárult le. A későbbi Dalversenyben Berzsenyi több versével foglalkozik több-kevesebb sikerrel¹³⁰. Így egy helyütt Virággal hasonlítja össze a Műzsához (1809) c.

¹²⁵ Tudósítás 2.

¹²⁶ Érzékenységre vonatkozólag l. *Szvorényi*: id. m. 7., 10., 14., 19.

¹²⁷ L. Kazinczy nyilatkozatait Szemeréhez, Horváth Istvánhoz, sőt Berzsenyirez írt leveleiben: Lev. VII. kötet.

¹²⁸ Antirencensio id. kiad. 19.

¹²⁹ L. *Szvorényi*: id. m. 53.

¹³⁰ *Szvorényi*: id. kiad. jegyzeteiből kitűnik, hogy a Dalverseny meg nem írt részében még Berzsenyi következő verseivel akart foglalkozni *Szemere*: A Magányosság, Ajánlás, A Műzsához, Kazinczy Ferencnéhez, Az Esthajnalhoz, A Magyarokhoz I., Az Örömhöz, A Közelítő Tél, A Temető, A Halál, Búcsú Kemenes-aljától. I. m. II. k. 310. kk.

versét¹³¹. Bármily mesterkélt ez a jellemzés, de az a megjegyzése, hogy Berzsenyi a Múzsában, ideáljában: önlelkét, önéletét tekinti, ma is megáll. Berzsenyi ebben a versében valóban maga bolyong a Hesperidák kertjében, látja a nagyot, a rendkívülit és hevül miatta (szemben Virág didaktikus tendenciájával). Virágnál a „közönséges élet”, Berzsenyiné az álomvilág, amelynek a költő a valódi hőse. „Képei egy tündér világból vétettek, s oda repítenek vissza.” Itt indokolja meg szélesebben „a Néma hamvedrek mohait bíborral fested” védelmét is. A Megelégedésben is helyesen emeli ki¹³² „a tökéletesen lírailag inspirált dikciót”. Észreveszi a vers „lírai fokozatait”, amikor úgy elemzi, hogy „tagadólag nyitván meg dalát, s a megelégedetlennel kezdvén meg, a folyamban (folytatásban) e két ellenpárt kapcsolja együvé, s a bérekesztésben, hogy a mű kerek legyen, a nyitányra emlékeztet”. Érti a vers kezdeti képeiben a „lírai szökdelést” (a szokatlan „kínai pamlag”), látja a vers architektúráját, a Megelégedésnek mennyei lényvé való magasításában értékeli a költő lírai fantáziáját, de mindezt — sajnos — vég nélküli és zavaros bőbeszédűségbe rejti. Mellékfogásai és kritikusi szeszélyének csapongásai közül hadd említsük meg, hogy ugyanazt a Múzsához c. verset¹³³, amelyet az előbb magasztalt, ugyanabban a művében később nagyon is leértékeli, mert a vers tartalma nem felel meg annak az értelemnek, amelyet ő az andalgásnak tulajdonít, pedig a költő arról beszél mindjárt az első versszakban, hogy szíve „andalog”¹³⁴. Az időt és a teret a versben „dermedtnek, holttnak” érzi, a líraiság pang, az utolsó versszakban pedig a költő andalgás helyett elragadtatást fejez ki, ami — szerinte — nagy hiba. Vagyis félreérti a vers lényegét, amely nem andalgás, hanem a költői lelkesültség kifejezése. Tévedését még tetézi, amikor Virágnak egyik közepes versével szemben értékeli le Berzsenyit¹³⁵. Hasonló eltévelyedése, amikor a Jámberság és középszerben csak „szótengert” lát és valóságos torzképet ad mesterkélt szempontjaival visszaélve, arról a versről, amely annyi költőiséget és nemes emberséget fejez ki¹³⁶.

Ennek ellenére sajnálhatjuk, hogy Szemere nem valósította meg tervét, és nem foglalkozott azzal a további tizenegy Berzsenyi-verssel, amelyek elemzését tervbe vette a Dalverseny folytatásaként tervezett művében.

*

A goetheiség és popularitás, a formai művészet és tartalom élettelen gazdagságának hirdetője, aki Kazinczyt és Kölcseyt is alkotásra tudta serkenteni, s aki szerint „a nyelv génusza átteremti a viselt világot”, Berzsenyi iránti szeretete, de műveltsége folytán is bizonyára nem egy érdekes szemponttal gazdagította volna a kor és az utókor Berzsenyifelfogását.

Merényi Oszkár

¹³¹ Dalverseny 11.

¹³² Uo. 25.

¹³³ Uo. 101.

¹³⁴ Uo. 101.

¹³⁵ Uo. 99.

¹³⁶ Uo. 107.